

Дьокуускай куорат» куораттааҕы уокурук оскуолаҕа кириэн иннинээҕи
муниципальной үбүлэнэр үөрэх тэрилтэтэ №89-дээх «Парус» оҕо сайдар киинин
кыһата

Өктөөбүрүскэй уулусса, 28/1 Дьокуускай к., 677000 (4112) 35-16-22),35-16-28

СОГЛАСОВАНО

Педагогическим советом

МБДОУ ЦРР Д/с№89 «Парус»

Протокол 20/8 от 14.09 2022г.

УТВЕРЖДАЮ

Зам.зав МБДОУ ЦРР Д/с№ 89

«Парус»

Платонова Т.В.

“Өбүгэ оонньуулар”

(хабылык, күөрчэх ытыйыыта, тырыынка, тыксаан)

**Оскуола иннинээҕи саастаах оболорго анаммыт
куруһуок үлэтин бырагырааммата**

Эбии үөрэхтээһин уһуяаччыта: Сизых А.Ф.

Дьокуускай 2022 сыл

Кириин тыл

Саха төрүт оонньууларга өбүгэ саҕаттан салҕанан омук эт-хаан, өй-санаа өттүнэн сайдыытын туоһута буолаллар. Саха киһитин күннээҕи олоҕун дьарыгын оонньуунан көрдөрөрө. Сымса туттуу-хаптыы, кыраҕы харах, холку быһыы-майгы, инникини ырыҥалыыр дьобур ордуктук сыаналаналлара. Онтон саха остуолун оонньуута тарбаҕы сайыннарар, тулууру-сымсаны эрчийэр буолан, дьон олус сөбүлүүрө.

Саха төрүт оонньууларын суолтата күн бүгүн сүрдээх улахан. Ол курдук, Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр өбүгэлэрбит төрүт оонньууларын Федерацията тиһигин быспакка үлэлиир. Федерация сүрүн сыала-соруга-өбүгэлэрбит оонньууларын эгэлгэтин харыстааһын, тарҕатыы уонна оонньуу нөҥүө норуот духуобунай култууратыгар дьону сыһыарыы.

Оскуола иннинээҕи саастаах оҕо этэ-сиинэ, өйө сайдар уратытын учуоттаан, саха остуолун оонньууларын, иитэр-үөрэтэр үлэҕэ туттан, оҕо кыра сааһыттан дэгиттэр сайдыылаах буола улаатарын ситиһиэххэ сөп. Оҕону норуот оонньууларынан иити олус элбэх туһалааҕын улуу педагогтар Г.Н.Волков, Е.И.Тихеева, А.П.Усова уо д.а. үлэлэригэр ыйышлар.

Өбүгэлэрбит оонньууларга киһи доруобуйатын туругурдар, этин-сиинин эрчийэр, мындыр, булгас өйдөөх буоларга эрчийэр, санааны көтөҕөр күүстээхтэр. Ол курдук остуол оонньууларга харах уонна илии кыра былчыннарын сайыннарар кыахтаахтар, болҕомтолоох буоларга үөрэтэллэр.

Сахалыы остуол оонньууларга оҕо сайдыытыгар суолтатын туһунан билиилээх педагогтар К.С. Чиряев, А.А. Щадрина, Л.И Федорова, К.Д. Уткин, И.С. Портнягин, В.П. Кочнев, Е.А Барахсанова уо.д.а. бэйэлэрин чинчийиилэригэр ыйышлар.

Оттон философ Б.Н. Попов бэйэтин чинчийиилэригэр олобуран, саха оонньууларга саха киһитин адьас кыратыгар өйө-санаата сайдарыгар, билиитэ-көрүүтэ кэнниригэр, үлэҕэ бэлэмнээх буолан улаатарыгар улахан дьайыыны онороллорун тоһоҕолоон бэлиэтэбитэ.

Саха норуотун остуолун оонньууларын оскуола иннинээҕи саастаах оҕолору иитиигэ туһаныы олус табыгастаах. Оҕо кыра сааһыгар тулалыыр олоҕу бигээн, тутан-хабан көрөн билсир. Толкуйдуур дьобура бытархай былчыннарын сайдыытыттан тутулуктаах. Оҕону кыра сааһыттан сайыннарар сыалтан сахалыы остуол оонньууларыгар “Өбүгэ оонньуутун түһүлгэтэ” куруһуогу тэрийэн үлэлэтэбин.

Киһи төрүүбүттэн информация эйгэтин ортотугар түбэхэр. Кини айылҕаттан айдарбытынан тулатыгар баар информацияны сүрүннээн- хараҕа көрөрүнэн, кулгааҕа истэринэн, илиитэ тийэринэн, амсайан- сытырҕаан, биир тылынан эттэххэ тас эйгэ дьайыыларын этинэн-хаанынан ылынар. Ол эрэри киһи кыаҕа итинэн эрэ бүппэт. Кини кирибит информацияны сааһылаан, бэрийэн, сайыннаран атын информацияны оңорон таһаарар органнаах. Ол- мэйии. Киһи- аймах сайдыыта- бу өркөн өй ситиһиитэ. Онон, билигин, биһиги иннибитигэр мэйии информацияны туһанар дьобурун өссө үрдүк таһымна таһаарыы- логической толкуйдааһыңна үөрэни уонна үөрэтии соруга турар.

Психологтар этэллэринэн өй уустук оонньууларга киһи айар дьобурун сайыннарар, сөптөөх быһаарыныылары ыларга үөрэтэр. Кини киһи характерын чочуйар, болҕомтону уонна билбети умнубат дьобуру сайыннарар, киһини сынньатар уонна улахан дуоһуйууну биэрэр.

Бу бырагырамма уратытытынан буолар, оҕолору орто бөлөхтөн (4-5) сааһыттан саҕалаан остуол оонньууларын эбии дьарык быһыытынан киллэрии буолар. Бырагырааммаҕа бөлөхтөрүнэн ыйдааһы былааннар бэрилиннилэр.

Бырагыраамма иитэр-сайыннарар үлэлэрин ис хоһооно диэн **бастакы баһыгар** бөлөхтөрүнэн арааран иитэр-сайыннарар үлэлэр сыаллара туттуллар ньымалара торумнанна.

Иккис баһа. Оҕо остуол ооньуутун ылынарыгар сүрүн көмөлөһөөччү төрөпүт буолар. Ол курдук төрөпүттүргэ аналлаах соруудахтары биэрэн тэрээһиннэри тэрийиэххэ сөп. “Остуол ооньуута –дьиэ кэргэнтэн”-үлэ хайысхалара ооньуу көрүнгүнэн , бөлөхтөрүнэн чопчуланан киирдэ.

Үһүс баһа. Оҕо билиитин, ооньур үөрүйэбин, сатабылын быһаарар барыллаан сылыктааһын.

Төрдүс баһа. Сэттэ саастаах оҕо ингэриммит, баһылаабыт сатабыллара, үөрүйэбэ сатабылынан бэрилиннэ.

Онон бу бырагыраамма кыра оҕо оҕо өбүгэ төрүт ооньуутун билиһиннэрэр, кини тобуллаһас толкуйун, өркөн өйүн сайыннарар, киһилии киһи буолан тахсарыгар олук уурар.

I. Бага
Орто бөлөх (4-5 саастаахтар)

Бырагыраамма иитэр-сайыннарар үлэлэрин ис хоһооно

Дьарыктар соруктара:

- Остуол оонньуутугар интэриэһи үөскэтии
- Оҕо остуол оонньууларын көрүннэрин арааран билэрин ситиһии
- Оонньууга туттуллар малларын ааттарын кытта билиһиннэрии
- Оонньуу ньымаларын быһаарыы, көрдөрүү.
-

Туттуллар ньымалар, үлэ көрүннэрэ:

- Таабырыннар, кэпсээннэр, тыл оонньуулар, тарбах эрчиллиилэрэ, слайдалар, видеосюжеттар, хартыыналар.
- Дьикти мөһөөччүк оонньууну туһаныы.
- Бөлөх иһинэн төрөппүттэри кытта күрэхтэр.
- Дьарык нэдиэлэҕэ иккитэ ытыллар, уһуна-20 мүнүүтэ.

Улуу Суорун (балаҕан ыйа)
Тиэмэтэ “Күөрчэби ытыйыы»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	Күөрчэби ытыйыы-өбүгэбит оонньуута	“Күөрчэби ытыйыы» оонньуу ньыматын оҕолорго билиһиннэрии, оҕо илиитин былчыннарын сайыннарыы	Ыйытыктар, кэпсэтии, оонньотуу, күөрчэби ытыска эргитии
2	Оонньуу быраабылата	Оонньуу быраабылатын билиһиннэрии, оҕо болҕомтотун сайыннарыы	“Уһун тыыннаах күөрчэх» оонньуу. Видеосюжеты көрүү. (2-3 сыылкалар)
3	Чэ! Оонньуу саҕаланна	Чэ! Диэн сигналы истэ үөрэтии. Оҕо болҕомтотун сайыннарыы.	Кэпсээһин, быһаарыы, оонньотуу, күөрчэби ытыска эргитии
4	Бириэмэҕэ оонньуубут	Оонньууга интэриэһи тардыы, оҕо оонньуур баҕатын сайыннарыы	Кэпсэтии, быһаарыы, бириэмэҕэ паранан оонньотуу.

Хотой Айыы (алтынны ыйа)
Тиэмэтэ “Сахам дьикти оонньууга-Дугда»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	Оонньуу бэлиэлэрэ	“Дугда бэлиэлэрин билэллэрин быһаарыы, чингэтии. -оҕо илиитин былчыннарын сайыннарыыга эрчиллиилэри онотторуу	Хас ынахтаннын? Ыйытыктар, таайтарыы, тыл оонньуута (1-кы сыһыарыы)
2	Оонньуу быраабылата	Оонньуу быраабылатын билиһиннэрии, оҕо болҕомтотун, толкуйдуур дьобурун сайыннарыы	“Баай үллэстии» толкуйдатар оонньуу. (1-кы сыһыарыы)

3	Быраабыланан ооньуубут	Быраабыланы хатылааһын	«Баай үллэстии» дидактической ооньуу
4	Ким элбэх ынахтаах-ол хотор	Ооньууга интэриэһи тарды, оҕо ооньуур баҕатын сайыннары	Быраабыланан ооньотуу «Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылара.

Байанай ыйа (сэтинньи)
Тиэмэтэ “Тыксааны ооньоон эрэбит»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	Ооньуу бэлиэлэрэ	“Дугда бэлиэлэрин билэллэрин быһаары, чинэтии. -оҕо илиитин былчыннарын сайыннары	Хас ынахтаннын? Ыйытыктар, таайтары, тыл ооньууга (1-кы сыһыары)
2	Ооньуу быраабылата	Ооньуу быраабылатын билиһиннэри, оҕо болҕомтотун, толкуйдуур дьобурун сайыннары	“Баай үллэстии» толкуйдатар ооньуу. (1-кы сыһыары)
3	Быраабыланан ооньуубут	Быраабыланы хатылааһын	«Баай үллэстии» дидактической ооньуу
4	Ким элбэх ынахтаах- ол хотор	Ооньууга интэриэһи тарды, оҕо ооньуур баҕатын сайыннары	Быраабыланан ооньотуу «Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылара.

Билгэ ыйа (ахсынньы)
Тиэмэтэ “Тыксааны таптыахха»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	Ооньуу бэлиэлэрэ	Тыксаан быраабылатын билиһиннэри	Икки ытыска кэрчиктэри мунһан ост уолга ыһыктарга салгыы үөрэтии. Видеосюжеты көрүү (4-с сыылка)
2	Баанньык	Үрүт үрдүгэр түспүт кэрчиктэри (умса, тиэрэ түспүт баанньыктары быһаары	Хартынанан көрдөрүү, кэпсээһин. “Баанньыктары хомуй» Хомулук ооньуу.
3	Тура түһүү («Стойка»)	Тура түһүү («Стойка») диэн тугун кэпсээһин , көрдөрүү. -оҕо болҕомтотун сайыннары	Көрдөрүү, кэпсээһин. Тура түһүүгэ («Стойкаҕа») пааратын булуу
4	Тыксаан тула	-Ооньууга интэриэһи үөскэтии, -Билбит, үөрэппит билиилэрин чинэтии. -Оҕо хараҕынан көрөн таба тыгарын ситиһии.	Ыйытыктар, ооньуулар. Видеосюжеты көрүү (12-с сыылка) «Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылара.

Танха ыйа (тохсунньу)
Тиэмэтэ “Өбүгэбит оонньуутун эндэппэккэ билиэххэ»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
Сага дьыллаабы өрөбүллэр			
1	Таабырын таайсыыта	Оҕо өйүн сайыннарар таабырыннары таайсыы	Таабырыннары таайтарыы (күөрчэх, дугда, тыксаан). Хоһооннору истии.
2	Таба уруһуйдаа болҕомтого оонньуу	Өйдөөн көрбүт тыксаан миэстэтин бутуйбакка уруһуйдуохтаах	Быһаарыы, оҕо ыһар уонна улахан тарбаҕынан тыгарыгар бэлэмнээһин, көрдөрүү.
3	«Таба киллэр оонньуу»	-сыала ыраахтантыксаанынан тыгарга үөрэтии. -Тэн саастыылаахтарын икки ардыгар истин сыһыаны иитии.	Быһаарыы, көрдөрүү, оҕо тарбахтарынан тыгарга үөрэниитэ.

Одун хаан ыйа (олунньу)
Тиэмэтэ “Тулуйуохха, оонньоохха, тырыынканы хомуйуохха»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
Сага дьыллаабы өрөбүллэр			
1	«Тырыынка» өбүгэ сөбүлүүр оонньоута	Эбэм, эһэм оонньообут «Тырыынка» оонньуутун кэпсээһин	Таабырыннары таайтарыы (күөрчэх, дугда, тыксаан). Хоһооннору истии.
2	«Тырыынка маһын сөпкө ыс, хомуй»	Тырыынка мастарын хайдах хомуйа тутан үөһэттэн ыһарга салгыы үөрэтии	«Түргэнник ыс уонна түргэнник хомуй» оонньоуу. Видеосюжеты көрүү (1-кы сыылка)
3	«Тырыынка оонньоу быраабылата»	-оонньоу быраабылатын билиһиннэри	Билиһиннэри, быһаарыы, кэпсээһин, көрдөрүү. «Тырыынканы хамсатыма», «Сөпкө ыс» эрчиллиилэр.
4	«Ыс, хомуй, аах»	-Истибит-көрбүт билиилэрин чингэтии. -Оҕо ахсаан ааһар сатабылын сайыннары	Ойуунан сэлэргэһии. «Түргэнник ыс уонна түргэнник хомуй» «Тырыынканы хамсатыма», «Сөпкө ыс» оонньоулар. «Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылара.

Дьөнөгөй ыйа (кулун тутар)
Тиэмэтэ “Быраабыланан оонньуубут» (тырыынка)

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
Саҥа дьыллаабы өрөбүллэр			
1	«Тырыынканы биирдиилээн хомуйуу»	-Туспа сытар тырыынка маһын атын маһы таарыйбакка, хамыйах тырыынканы хомуйар ньыманы үөрэтии. -оҕо толкуйдуур дьобурун чочуйуу.	Көрдөрүү, кэпсээһин. «Сэрэнэн ыл» оонньуу. Видеосюжеты көрүү. (5-с сыылка)
2	«Баттаһа түспүт тырыынка мастара»	Баттаһа түспүт мастары хомуйар ньымаларын көрдөрүү, үөрэтии. Оҕо өйдөөн көрөр дьобурун чочуйуу.	«Түргэнник ыс уонна түргэнник хомуй» оонньуу. Видеосюжеты көрүү (1-кы сыылка)
3	«Түргэнник туттабыт»	Ньымалары салгыы быһаарыы, оонньууга интэриэһи тардыы.	Билиһиннэри, быһаарыы, кэпсээһин, көрдөрүү. «Тырыынканы хамсатыма», «Сөпкө ыс» эрчиллиилэр.
4	«Тырыынка түһүлгэтэ»	-Истибит-көрбүт, үөрэппит билиилэрин чингэтии, оонньуур баһатын сайыннарыы. -Бэйэ бэйэбэ эйэбэ сыһыаны иитии.	Сэһэргэһии. Оҕолору оонньотуу.

Айыыһыт ыйа (муус устар)
Тиэмэтэ “Оонньуубут, сайдабыт»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
Саҥа дьыллаабы өрөбүллэр			
1	«Күөрчэх»	-Оонньуу быраабылатын хатылааһын, тулуурдаахтык оонньууру кэтээн көрүү»	Ыйытыктар, оонньотуу: «Хайдах күөрчэх уонна дугда» оонньуулар майгынаһалларый?
2	«Дугда»	Оонньуу кэмигэр оҕо бэйэтэ быһаарсар үөрүйэхтэрин сайыннарыы.	Ыйытыктар, оонньотуу: “Дугда» оонньуу диэн тугуй?
3	«Тыксаан»	Оҕо ыксаабакка, ыһыллыбакка, холкутук оонньуурун ситиһии.	Ыйытыктар оонньотуу: «Ким кыайарый?», “Элбэх тыксааннаах дуу, аһыйах дуу? Тоҕо кыайда?»
4	«Тырыынка»	-Оонньоон бүтээт утарылаһааччыга илии биэрэн махталын биллэрэн өйдөтүү. Эйэбэ сыһыаны иитии	Ыйытыктар. Быраабыланан оонньууну тэрийии.

**Ийэхсит ыйа (ыам ыйа)
Тиэмэтэ “Сылыктааһыннар»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
Саҥа дьыллаабы өрөбүллэр			
1	«Күөрчэх»	-Оонньуу быраабылатын хатылааһын, тулуурдаахтык оонньууру кэтээн көрүү»	Ыйытыктар, оонньотуу: «Хайдах күөрчэх уонна дугда» оонньуулар майгыннаһалларый?
2	«Дугда»	Оонньуу кэмигэр оҕо бэйэтэ быһаарсар үөрүйэхтэрин сайыннарыы.	Ыйытыктар, оонньотуу: “Дугда» оонньуу диэн тугуй?
3	«Тыксаан»	Оҕо ыксаабакка, ыһыллыбакка, холкутук оонньуурун ситиһии.	Ыйытыктар оонньотуу: «Ким кыайарый?”, “Элбэх тыксааннаах дуу, аһыйах дуу? Тоҕо кыайда?»
4	«Тырыынка»	-Оонньоон бүтээт утарылаһааччыга илии биэрэн махталын биллэрэн өйдөтүү. Эйэбэс сыһыаны иитии	Ыйытыктар. Быраабыланан оонньууну тэрийии.

Улахан бөлөх (5-6 саастаахтар)

Бырагыраамма иитэр-сайыннарар үлэлэрин ис хоһооно

Дьарыктар соруктара:

- оҕону остуол оонньуутугар көбүлээн, умсугутан билиилэрин кэнэтии.
- оонньуу араас ньымаларын билиһиннэри.
- оҕолор оонньуу ирдэбиллэрин, быраабылаларын тутуһалларын ситиһии.
- олорор нэһилиэгэр остуол оонньуутунан дьарыктанар, оонньуур дьону кытта билиһиннэри.

Туттуллар ньымалар, үлэ көрүннэрэ:

- сэхэргэһиилэр, таабырын.
- ойуу, видеосюжеттар.
- дидактической оонньуулар.
- күрэхтэр.

Улуу Суорун (балаҕан ыйа)

Тиэмэтэ “Өбүгэ сөбүлүүр оонньуута-тыксаан»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	“Тыксаан”	“Тыксаан” эһэбит, эбэбит оонньуутун билиһиннэри, оонньууга интэриэһи үөскэтии.	“Тыксаан” оонньуу туһунан салгыы кэпсээһин. -сылаайданы көрүү. -хоһоон үөрэтии.
2	Умса, тиэрэ түспүт кэрчиктэр	Кэрчиктэри хатылааһын, ахсаан ааҕар дьобурун сайыннары.	-толкуйдатар оонньуу. Кистэлэн соруудах. -саһаан (3-с сыһыары) -“Ыраах, чугас кэрчиктэр” көрдөрүү, быһаары. -тиэрэ, умса түспүт кэрчиктэри кырааскалааһын.
3	Кэрчиктэр балаһыанньалара	Кэрчиктэр балаһыанньаларын аатарын хатылааһын, чингэтии	-Соруудахтар: «Баанньык», «Туруору түспүт» (стойка) балаһыанньаларын көрдөр, «Дьикти мөһөөччүк». -«Тыыннаах кэрчиктэр» хамсаныылаах оонньуу (1-кы сыһ).
4	Бу оонньууну сөбүлүүбүн	Истибит, көрбүт, үөрэппит билиилэрин чингэтии, оонньуур баҕаларын сайыннары, оонньууга интэриэһи үөскэтии.	Толкуйдатар оонньуулар, күрэхтэр.

**Хотой Айыы (алтынны ыйа)
Тиэмэтэ “Тыксаанны оонньубут»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	Тыгыы ньымата	Умса, тиэрэ түспүт кэрчиктэри тыгар ньыматын көрдөрүү, үөрэтии.	Хас ынахтаннын? Ыйытыктар, таайтарыы, тыл оонньуута (1-кы сыһыарыы)
2	Чугастан тыгабыт	Кэрчиктэри сөпкө тыгар ньымалары салгыы билиһиннэрии, көрдөрүү.	-тарбах оонньуута (иитээччи бэйэтин көрүүтүнэн). -эрчиллиилэр «Чугастан тык» көрдөрөн биэрии. -«Хас кэрчиги хомуйдун?» оонньуу.
3	Кэрчиктэр балаһыанньалара	Кэрчиктэр балаһыанньаларын уонна суолталарын салгыы быһаарыы, өркөн өйдөрүн сайыннарыы	-Сорудахтар: «Баанньыктары» уонна «Стойкалары» булл (хатылааһын, уруһуйдааһын). -«Тыыннаах кэрчиктэр» Хамсанылаах оонньуу. -видеосюжеты көрүү (12-с сыылка).
4	Имигэс тарбахчааннар	Быраабыланы оонньуу көмөтүнэн быһаарыы, чинэтии, оонньуу кэмигэр тыксааны аабыы, кимиэнэ хаһынан абыһабын, элбэбин быһаарыы.	- «Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылары. (хартыыналары туһанан.) -«Бары сатыыбыт» иккилии буолан оонньуу.

**Байанай ыйа (сэтинньи)
Тиэмэтэ “Сахам төрүт оонньуута-тырыынка»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	Тырыынка	“Тырыынка” оонньууга биһиги өбүгэлэрбит ынахтара, үөр сылгылары буоллалларын быһаарыы	Хас ынахтаннын? Ыйытыктар, таайтарыы, тыл оонньуута (1-кы сыһыарыы)
2	Түргэнник туттабыт	Тырыынка мастарын хайдах түргэнник хомуйа тутан ыһарга уонна түспүт тырыынкалапты түргэнник хомуйарга үөрэтии.	Видеосюжеты көрүү (7-с сыылка). -«Түргэнник ыс уонна түргэнник хомуй» эрчиллии. -«Ким эрдэ ынахтары хомуйда? толкуйдатар оонньуу. (1-кы сыһыарыы)
3	Баттаһа түспүт тырыынкалар	Хамыйах маһынан туттар ньымалары билиһиннэрии	-Баттаһа түспүттэри атыны хамсаппакка эрэ ньуосканан көмөлөһүннэрэн хомуйуу ньыматын көрдөрүү, быһаарыы. -Видеосюжеты көрүү (6-с

			сыылка). -«Сэрэнэн ыл» толкуйдатар оонньуу (1-кы сыһ.)
4	«Чэ, иккиэн оонньоохха»	Оҕоҕо сымса, түргэн тутгунуулаах буолуу хаачыстыбатын инэри	-«Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылара (хартыыналар). -“Бары сатыыбыт» иккилии буолан оонньоуу-күрэх

Билгэ ыйа (ахсынны)
Тиэмэтэ “Быраабыланы тутуһуон-кыайылаах буолуон»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	Быраабыланы оонньоубут	Оонньоуу уопсай быраабылатын билиһиннэри	-Сорудахтар: « тургэнник ыс», «Туспа сытары хомуй». -«Сэрэнэн ыл» толкуйдатар оонньоуу (1-кы сыһ). -«Сылгыһыттар» ахсаан-оонньоуу (1-кы сыһ).
2	Араас ньымалар	Ньымалары салгыы быһаарыы, оонньоууга интэриэһи тардыы	-Видеосюжеттары көрүү (5-с,6-с, 7-с сыылкалар). -тырыынка туһунан таабырын толкуйдааһын. -«Сымса оҕолор» оонньоуу-күрэх (3-с сыһ).
3	Түргэнник туттабыт	Тура түһүү («Стойка») диэн тугун кэпсээһин , көрдөрүү. -оҕо болҕомтотун сайыннары	Көрдөрүү, кэпсээһин. Тура түһүүтэ («Стойкаҕа») пааратын булуу
4	Тырыынка кизэһэтэ-аралдьыйы	Хатылааһын, билини чинэтии, чочуйуу.	- «Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылара. -Сорудахтары толоруу.

Танха ыйа (тохсунньу)
Тиэмэтэ “Сынналанна оонньоубут»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
Саҥа дьыллаабы өрөбүллэр			
1	Таабырын	Оҕо өйүн сайыннара таабырыннары таайсы	Таабырыннары таайтары (күөрчэх, дугда, тыксаан). Хоһооннору истии.
2	“Өйдөөн көрдүн дуо?» болҕомтого оонньоуу	Өйдөөн көрбүт тыксаан миэстэтин бутуйбакка уруһуйдуохтаах	Быһаарыы, оҕо ыһар уонна улахан тарбаһынан тыгарыгар бэлэмнээһин, көрдөрүү.
3	«Сэрэхтээх буол» Толкуйдатар оонньоуу	Болҕомтону, тарбах былчыннарын сайыннары	-оонньоуу быраабылатын быһаарыы. -бөлөбүнэн оонньоуу.

**Одун хаан ыйа (олунньу)
Тиэмэтэ “Мас чыппаана хабылык»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
Сага дьыллаабы өрөбүллэр			
1	Эбэм, эһэм сөбүлүүр оонньууга	«Хабылык» оонньуутун оҕолорго билиһиннэри	«Хабылык» эмиэ тырыынка курдук өбүгэлэрбит төрүт дьарыктарын ынабы, үөр сылгыны иитэллэрин кэпсиирин туһунан оҕолору кытта сэхэргэһии. -Хабылык туһунан хоһоон аабы. -“Түргэнник хап» хамсаныылаах оонньуу.
2	Хабан ылыый сымсатык	Чопчу биир хабылыгы тутан ыларга	Видеосюжеты көрүү (8-с, 13 сыылкалар). -Сорудах «Сымсатык хабын» -«Хабан ылыый сымсатык» оонньуу (А) (1-кы сыһ)
3	Имигэс тарбахтар	Биир хабылыгы ытыс көхсүгэр түһэрэргэ эрчийии. Остуол таһыгар турарга уна атах иннигэр турар, ханас атах кэннин диэки уонна хабылыгы бырахтааха, оҕо тобууга кыратык чохчос гынар, онтон көнөн туран хабар. Бу ньыманы үөрэтии.	Видеосюжеты көрүү (10-с сыылка). -сорудах «Элбэх тырыынканы түһэр», “Ким кыайда?», “Хас хабылык түстэ?». Оонньуу күрэх.
4	«Тарбахпытын хамсатан, илиибитин имитэн»	-Оҕолор бары күрэххэ кытталарын ситиһии, кыайтарбыт хомойботун быһаары.	-Хабылык туһунан ырыа истии», «Бары сатыыбыт» бөлөбүнэн оонньуу.

**Дьөһөгөй ыйа (кулун тутар)
Тиэмэтэ “Хабары сатыааха, хабылыгы оонньоохха»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
Сага дьыллаабы өрөбүллэр			
1	«Хабылык» оонньуу быраабылата	Оонньуу уопсай быраабылатын билиһиннэри	-Сорудах «Остуолга түһэрим». -“Пааранан аах». оонньуу
2	«Манньык тутабыт, хабабыт»	Хабылыгы ытыска муньан илиини үөһэ күөрэтэ-күөрэтэ аллара түһэрэ эрчийии, үөһэ бырабан остуолга түһүөн иннинэ биир хабылыгы эрбэх уонна сөмүйэ икки ардыгар кыбытан хабарга салгы эрчийии.	-Ньыманы көрдөрүү, быһаары «Манньык хабабыт, тутабыт. -Сорудах «Бири тутан ыл». Видеосюжеты көрүү (9-кы сыылка)

3	«Кыбытан хабабыт»	Ылгын чынгайа уонна аатат суох тарабах икки ардыгар кыбытан хабарга салгы эрчийи.	-Көрдөрүү, быһаары. «Хабан ылыый сымсатык» оонньуу (Б) (1-кы сыһ.) -Хабылык туһунан хоһоон аабы. Видеосюжеты көрүү (17-с сыылка).
4	«Мас чыппаана хабылыгы хабан ылыый сымсатык» (аралдьыйы)	-Хатылааһын, билини чингэти, чочуйуу, оонньотуу.	-Дьикти мөһөөччүк ыйытыылара. -соруудахтары толоруу.

Айыыһыт ыйа (муус устар)
Тиэмэтэ «Илибитин эрчийэн билибитин ханатыах»

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
Сана дьыллаабы өрөбүллэр			
1	«Тыксаан»	-Остуол тула хаама сылдьан оонньууру көрдөрүү»	-Видеосюжет «Оонньооччу сыһатын булан көр» (11-с сыылка) -пааранан оонньотуу.
2	«Тырыынка»	Тулуурдаахтык оонньуур дьобуру сайыннары.	Видеосюжеты көрүү (7-с сыылка) -Оонньоу-күрэх «Дугда» оонньоу диэн тугуй?
3	«Хабылык»	Хабылык оонньоутун көрдөрүү, эт-сиин тэнгэ хамсанытын быһаары.	Видеосюжеты көрүү (20-с сыылка).Сэһэргэһии. -Төрөппүтү кытта оонньоу.
4	«Өбүгэ өйү уһугуннарар оонньоулар»	-Умсугуйан оонньоур баһатын сайыннары, күрэх тэрийэн оҕолору оонньуга уһуйуу.	-Оонньоу көрүгүнэринэн күрэх. -наһараадалааһын.

Иэйэхсит ыйа (ыам ыйа)
Тиэмэтэ «Сылыктааһынар»

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
1	«Тыксаан»	-Оонньоу кэмигэр сыһаны-халтыны быраабыланан быһаарсалларын үөрэтии.	Ыйытыктар, оонньотуу. -остуол оонньоутун көрүгүнэрин «Тыксааны»,
2	«Тырыынка»	Оонньоу быраабылатын тутуһуннары, култуурунайдык быһаарсар үөрүйэхтэри сайыннары.	«Тырыынканы», «Хабылыгы» икки мүнүүтэбэ күрэхтэһэн оонньоулларын тэрийи,
3	«Хабылык»	Биирдиилээн хабан оонньоулларын ситиһии, утарылаһааччыны кытта истин сыһаны олохтооһун.	бары оонньоулларын кэтээн көрүү уонна тумугу таһаары. Ким ханнык остуол оонньоутугар ыарыҕатарын быһаары, эбии дьарыктааһыны тэрийи.

Бэлэмнэний бөлөх (6-7 саастаахтар)

Бырагыраамма иитэр-сайыннараар үлэлэрин ис хоһооно

Дьарыктар соруктара:

- Остуол оонньуутунан оҕо болҕомтотун түмэр, бигээн имэрийэн, тутан-хабан, тэннээн, холоон, сааһылаан наардыыр дьобурун сайыннарыы;
- Оонньуу ньымаларын, билиилэрин чингэтии;
- Оонньуу ирдэбиллэрин, быраабылаларын тутуһалларын ситиһии;
- Оҕолор ооньуур үөрүйэхтэрин чочуйуу;
- Саха сириин аатырбыт оонньооччуларын кытта билиһиннэрии.

Туттуллар ньымалар, үлэ көрүннэрэ:

- сэхэргэһиилэр, таабырын.
- дидактической оонньуулар.
- Биктэриинэлэр, лотуолар, ойуулар, видеосюжеттар.
- Утарыта хамаанданан оонньоохуннар.

Дьарык нэдиэлэбэ иккитэ ытыллар, уһуна-30 мүнүүтэ.

Улуу Суорун (балаҕан ыйа) Тиэмэтэ “Өбүгэ оонньуутун сөргүтэн»

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
1	“Тыксаан”	Саха омугу биир өй-санаа өтгүнэн байытар, сайыннараар остуол оонньууларын уонна төрүт дьарыктар оонньууга кестөллөрүн диринэтэн билиһиннэрии, кэпсээһин	Оонньуу көрүннэрин “Тыксааны”, “Тырыынканы”, “Хабылыгы”, “Күөрчэҕи” быраабыланы тутуһуннаран оонньоутуу.
2	Тырыынка		
3	Хабылык		
4	Күөрчэх		

Хотой Айыы (алтынны ыйа) Тиэмэтэ “Тыксаан- дьикти оонньуу»

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
1	Оонньуу быраабылата	-Оонньуу уопсай быраабылатын салгыы үөрэтии. -бэйэ-бэйэбэ болҕомтолоохтук сыһыаннаһарга иитии.	-быраабыланы билиһиннэрии, көрдөрүү. -«Бэргэн ытааччылар” оонньуу (В) (1-кы сыһ). -Ж.М.Березовская “Тыксаан” хоһоонун үөрэтии. (4-с сыһ).
2	Араас ньымалары туттабыт	Араас балаһыанһа түспүт кэрчиктэри тыгар ньымалары салгыы үөрэтии.	-«Араас балаһыанһалар» сэхэргэһии. -Сорудахтар «Түргэнник ыс, сөпкө тык» «Сыыспакка оонньоо». -видеосюжеты көрүү (12-с сыылка).

3	“Түргэн тарбахчааннар”	-Ньымалары салгыы быһаарыы, оонньууга интэриэһи тардыы. - Оҕо быһаарарын болҕомтолоохтук истэллирин ситиһии.	-Тыксаан туһунан таабырын толкуйдааһын. -«Тарбахпытын эрчийэбит, түргэнник хомуйабыт». (көрдөрүү, быһаарыы).
4	“Тыксаанньыттар» аралдьыйыы	-Хатылааһын, билиини чинэтии, чочуйуу. -мөккүһэр түгэннэригэр оҕолор бэйэлэрэ быһаарсалларын ситиһии.	- «Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылара. -пааранан бириэмэгэ оонньоохун.

Байанай ыйа (сэтинньи)
Тиэмэтэ “Кэл олоҕор, тырыынкалыах»

№	Тиэмэтэ	Сыала-сорууга	Дьарык тутула
1	Оонньуу быраабылата	Оонньуу быраабылатын салгыы билиһиннэри, тырыынка туһунан билиилэринтэ кэнэтии.	-Сорудахтар: «Түргэнник ыс», «Хамсаппакка хомуй». -«Сэрэнэн ыл» оонньуу «Сылгыһыттар» толкуйдатар оонньуу.
2	Араас ньымалар	Араас балаһыанньаҕа түспүт тырыынкалары хомуйар ньымалары салгыы үөрэтии, тулуурдаах буолууну эрчийии.	-«Араас балаһыанньалар» сэрэгэһии. -Сорудахтар: «Түргэнник хомуй уонна ыс», «Баттаһа түспүт тырыынкалары хомуй»
3	Түргэнник туттабыт	Саҥа ньымалары үөрэтии, оонньууга интэриэһи тардыы, өйдөөн көрөр дьобуру сайыннарыы.	-Тырыынка туһунан таабырын толкуйдааһын. -“Дьэрэкээн тырыынкалар” толкуйдатар оонньуу. -оҕолор оонньууларын видеоҕа устуу.
4	«Тырыынка килэһэтэ» аралдьыйыы	Оҕо санаатын көтөҕөр уонна оонньууга интэриэһин тардар эйгэни тэрийии.	-«Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылара. -сорудахтары толоруу. «Түргэнник хомуйабыт» хамсаныылаах оонньуу.

Билгэ ыйа (ахсынны)
Тиэмэтэ “Хан, ыл, хабары сатыхха»

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
1	«Хабылык» оонньуу быраабылата	Оонньуу быраабылатын билиһиннэрийи. Биирдиилээн хабылыгы түргэнник хабарга үөрэтии.	-Быраабыланы кэпсээһин, көрдөрүү. -Сорудах: «Биир хабылыгы тутта сатаа», «Баай уонна дьаданы» оонньуу (1-кы сыһ.)
2	Хабылыгы кыбытан хабыы	-Ылгын чынгыйа уонна аата суох тарбах икки ардыгар кыбытан, чопчу биир хабылыгы тутан ылар ньыманы үөрэтии. -оонньууга умсугутуу.	-Ньыманы көрдөрөн быһаарыы «Манньык хабабыт, туттабыт». -Сорудахтар: «Бири тутан ыл», «Кэккэли түһэрийи». -Хабылык туһунан хоһоон аабыы. Видеосюжеты көрүү (17-с сыылка).
3	Быраабыланы оонньуубут	-Быраабыланы тутуһан оонньууларын ирдээһин – оонньууга интэриэһи үөскэтии.	-Быраабыланы чингэтэн быһаарыы, көрдөрүү. Видеосюжеты көрүү (15-с сыылка). -сорудахтары толоруу.
4	“Мас чыппаана хабылыгы харбаан ылыһымсатык” аралдьыйы	Хатылааһын, билини чингэтии, чочуйуу. Эйэлээхтик оонньууларын ситиһии.	- «Дьикти мөһөөччүк» ыйытыылары. -иккилии буолан оонньоһун.

Танха ыйа (тохсунньу)
Тиэмэтэ “Сынньаланна оонньуубут»

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
1	Таабырынна таайсыахха	Оҕо өйүн сайыннарар таабырыннары таайсыы	Таабырыннары таайтарыы (күөрчэх, дугда, тыксаан). Хоһооннору истии.
2	“Өйдөөн көрдүн дуо?”, «Таба уруһуйдаа» болҕомтоҕо оонньуу (2-с сыһ.)	Ааһар суоттуур хайысхалары араарар дьобурдарын, болҕомтолорун сайыннарыы.	Оонньуу быраабылатын быһаарыы. Бөлөбүнэн оонньоутуу.
3	«Сэрэхтээх буол» Толкуйдатар оонньуу, “Баба санаа күөрчэбэ”, “Дьэрэкээн тырынкалар”.	Болҕомтону, тарбах былчыннарын, толкуйдуур, айар дьобурдарын сайыннарыы. -Тылын саппааһын байытыы.	-Оонньуу быраабылатын быһаарыы. -бөлөххө арааран оонньоутуу.

**Одун хаан ыйа (олунньу)
Тиэмэтэ “Өбүгэ өйү уһугуннарар оонньууга-хаамыска»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
1	Өбүгэ сөбүлүүр оонньууга “Хаамыска»	«Хаамыска» туһунан билиһиннэри, оонньууга интэриэһи үөскэтии	-Хаамыска оонньуутун туһунан кэпсээһин. – Хаамыска туһунан видеосюжеты(13-с, 14-с сыылкалар). -Г.Иванова «Хаамыска» хоһоонун үөрэтии .
2	Биирдиилээн хомуйабыт	-Остуолга хаамыскалары ыһарга, биир хаамыс каны ытыстан өрө быраһарга уонна хабарга үөрэтии. -оҕо өйдөөн көрөр уонна болҕомтолоох буолуутун сайыннарыы.	Видеосюжеты көрүү (8-с, 13 сыылкалар). -Сорудах «Сымсатык хабын» -«Хабан ылыый сымсатык» оонньуу (А) (1-кы сыһ)
3	Хаамысканы хабабыт	Биир хаамысканы остуолтан харбаан ыларга үөрэтии, тулуурдаахтык оонньуурдарын сайыннарыы.	Видеосюжеты көрүү (13-с сыылка). -Атын хаамыскалары хамсаппакка, биир хаамысканы ылар ньыманы быһарыы, көрдөрүү. -Сорудах “Сөпкө ыс, икки хаамысканы хомуй».
4	Иккистээһин	-Икки хаамысканы холбуу остуолтан ыларга үөрэтии уонна оҕо ыһыллыбакка оонньуурун ситиһии.	-Видеосюжеты көрдөрүү (19-с сыылка). -Атын хаамыскалары хамсаппакка, икки хаамысканы ылар ньыманы көрдөрүү, быһаарыы. -Сорудах: «Сөпкө ыс, икки хаамысканы хомуй»

**Дьөһөгөй ыйа (кулун тутар)
Тиэмэтэ “Хаамысканы сөбүлээтим»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
Саҥа дьыллаабы өрөбүллэр			
1	Үһүстээһин	Ооньуу уопсай быраабылатын билиһиннэри	-Сорудах «Остуолга түһэримэ». -“Пааранан аах». оонньуу
2	Төрдүстээһин	Хабылыгы ытыска мунньан илиини үөһэ күөрэтэ-күөрэтэ аллара түһэрэ эрчийии, үөһэ быраһан остуолга түһүөн иннинэ биир хабылыгы эрбэх уонна сөмүгэ икки ардыгар кыбытан хабарга салгыы эрчийии.	-Ньыманы көрдөрүү, быһаарыы «Манньык хабабыт, тутабыт. -Сорудах «Бири тутан ыл». Видеосюжеты көрүү (9-кы сыылка)
3	Хаамыска-дьикти	Ылгын чыныһа уонна аатат	-Көрдөрүү, быһаарыы.

	оонньуу	суох тарабах икки ардыгар кыбытан хабарга салгы эрчийи.	«Хабан ылыый сымсатык» оонньуу (Б) (1-кы сыһ.) -Хабылык туһунан хоһоон аабы. Видеосюжеты көрүү (17-с сыылка).
4	Тарбахпытын эрчийэн өйбүтүн сытыылыбыт (хатылааһын)	-Үөрөспит билиилэрин чинэтии, оонньууга умсугутуу, оҕо мөккүһэр түгэнэ үөскээтэбинэ, оҕоҕо быраабыланы быһаары.	-Сэһэргэһии, көрдөрүү. -Сорудах: «Сөпкө ыс, хамсаппакка хаамысканы хомуй»(биирдии, иккилии, үстүү, түөртүү хаамыска). -«Үрдүк башня» оонньуу(1-кы сыһ. 9-с нүөмэр).

**Айыыһыт ыйа (муус устар)
Тиэмэтэ «Түмсэммит, кэрэхсэммит оонньуубут»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
Сага дьыллаабы өрөбүллэр			
1	«Тыксаан, тырыынка»	-Билиһиннэрии, чинэтии. -тыксааны, тырыынканы хаһынан кыайбытын, хаһынан кыайтарбытын аахтары. -Бэйэ икки ардыгар истин сыһыаны үөскэтии.	-Видеосюжет «Оонньооччу сыһатын булан көр» (11-с сыылка) -пааранан оонньоутуу.
2	« Хабылык »	Оонньууга интэриэһи тардыы. «Хабылыгы ынахтар курдук көрөн толоонно мэчийбиттэриттэн хаһын үүрэн аҕаллын?» диэн ахсаанга эрчийи.	-Төрөспүтү кытта сэһэргэһии. -оҕолору бөлөбүнэн оонньоутуу.
3	«Хаамыска»	Салгы билиһиннэриии, үөрэтии, хаамыска очукуотун аахтары, кэпсиир, кэпсэтэр дьобурдарын сайыннары.	-Сэһэргэһии. -Толкуйдатар оонньоулар: «Өйдөөн көрдүн дуо?», «Көрбөккө эрэ билиэххэ» (Оҕолору бөлөбүнэн оонньоутуу)
4	«Өбүгэ өйү уһугунналар оонньоулар»	-Умсугуйан оонньоур баҕатын сайыннары, күрэх тэрийэн оҕолору оонньоуга уһуйуу.	-Оонньоу көрүннэринэн күрэх. -Оонньоу түмүгүн таһаары.

**Иэйэхсит ыйа (ыам ыйа)
Тиэмэтэ «Иккис сылыктааһын»**

№	Тиэмэтэ	Сыала-соруга	Дьарык тутула
1	«Тыксаан»	-Оҕолор кыра бөлөхтөн саҕалаан остуол оонньоуларын оонньообуттарын кэтээн көрүү, оонньоур сатабыллара сайдыбытын сылыктаан	-«Өбүгэм оонньоулар-остуол оонньоулар нэдиэлэ бытыы, дьарыктаммыт оҕолору уонна төрөппүттэри кытта анал былаанынан түмүк аралдытыыны бытыы.
2	«Тырыынка»		
3	«Хабылык»		
4	«Хаамыска»		

		түмүк оноруу.	-офолорго остуол ооньуутун кыттыылаахтарыгар туоһу суруктары туттарыы. -Төрөппүттэри уонна офолору наҕараадалааһын.
--	--	---------------	--

II. Баһа. Өбүгэ ооньуута-дьиэ кэргэнтэн

Түн былыргыттан кэлбит үтүө үгэһинэн офону сайыннарарга дьиэ кэргэн эйгэтэ олус улахан суолталаах. «Офо ооньоон улаатар» диэн сахаҕа бэрт бэргэн этии баар. Ити үгүс көлүөнэ дьон кэтээн көрөн олобун уопутун түмүгэр үөскэппит төрүт билиитэ, норуот педагогикатын сүрүн өйдөбүллэроиттэн биирдэстэрэ буолар. Онон билигин ооньуур уонна ооньуу, кыра саастаах офо өйө-санаата, билиитиэ-көрүүтэ, тыла-өһө, уйулҕата-ийиитэ, этэ-сиинэ сайдарыгар, дьону кытта бодоруһа-алтыһа үөрэнэригэр дьиэ кэргэн оруола улахан суолталаах. Онон офо саада дьиэ кэргэннэ сүбэһит-амаһыт буолар аналлаах.

Үлэ көрүннэрэ:

- түмсүү
- быыстапкалар
- күрэхтэргэ кыттыы
- култуурунай, эти сиини сайыннарыыга үлэлэргэ кыттыһыы
- куорат, өрөспүүбүлүкэ таһымыгар түмсүүлэргэ кыттыы уо.д.а.

**Өбүгэ оонньууларын сайыннарыга оҕо саадын уонна дьиэ кэргэн
үлэтин хайысхалара**

Остуол оонньуулар	Орто бөлөх	Улахан бөлөх	Бэлэмнэнии бөлөх
«Күөрчэх»	1.«Күөрчэх» оноһук быыстапката. 2. «Эргий, эргий күөрчэх» оонньуу-күрэх 3. Сүбэлэр	1.«Аҕабыныын бииргэ» дьиэ кэргэнинэн күрэх. 2. “Мэникчээн күөрчэхтээн» оноһук быыстапката 3. Хаартыскалар	1.Сэһэргэһии, сүбэлэр. 2. “Толкуйдатар оонньуулар” оноһук күрэх. 3. «Уһун тыыннаах күөрчэх» оонньуу-күрэх.
«Тыксаан»	1. «Тыксаан» быраабылатын билиһиннэри, сүбэлэр. 2. “Булчуттар” тарбаҕы сайыннарар оонньууну онотторуу. 3. “Булчуттар” тарбаҕы сайыннарар оонньуу быыстапката.	1. «Өбүгэбит оонньуута” ыйытык оонньуу 2. “Тыксаан алааһа» оонньуу күрэх 3. “Хомоҕой тыллаах хоһоонум”остуол оонньуутугар хоһоон айыытыгар күрэх	1.Сүбэлэр 2. «Хомоҕой тыллаах хоһоонум» остуол оонньуутугар хоһоон айыытыгар күрэх 3. «Үгүстүк оонньуубут-үгүстүк үөрэбит» оонньуу күрэх.
«Тырыынка»	1.Маастар кылаас көрдөрүү. 2. «Өннөөх тырыынкалар» мозаика онотторуу 3. «Ойуу буолбут тырыынкалар»	1.Тырыынка быраабылатын билиһиннэри, сүбэлэр. 2. «Өйү үлэлэтэр тырыынкалар» 3. «Аҕабыныын, ийэбиниин» дьиэ кэргэнинэн күрэх	1. Сүбэлэр, сэһэргэһии. 2. « Аҕабыныын, ийэбиниин» дьиэ кэргэнинэн күрэх. 3.Толкуйдатар эрчиллиилэр-дьиэ кэргэнинэн дьарыктар. 4. «Толкуйдуубут, дьобурбутун сайыннарабыт” видеосюжетка устуу.
	Улахан бөлөх	Бэлэмнэнии бөлөх	
Хабылык»	1.Маастар-кылаас көрдөрүү. “Өбүгэ оонньуута-хабылык» 2. “Илибитин эрчийэр, билиибитин ханатар хабылыгы оонньуубут” дьиэ кэргэнинэн күрэх.	1.Маастар-кылаас көрдөрүү. “Өбүгэ оонньуута-хабылык» 2. “Илибитин эрчийэр, билиибитин ханатар хабылыгы оонньуубут” дьиэ кэргэнинэн күрэх.	
	Бэлэмнэнии бөлөх		
Хаамыска	1. Маастар-кылаас көрдөрүү. 2. “Дьикти хаамыскалар” бэйэ оноһугун быыстапката. 3. “Кэлин, кэлин күрэххэ хаамыската хабыахха» төрөшпүттэргэ күрэх.		

Ш. Баһа.

Оҗо билиитин, оонньуур үөрүйэбин, сатабылын быһаарар барыллаан сылыктааһын.

1. Оҗо билиитин сахалыы остуол оонньуутугар сыһыанын таһымын быһаарыы:

2. Ханнык сахалыы остуол оонньууларын көрүннэрин билэбин, ааттаа. Хабылык, тыксаан, тырыынка, күөрчэх.

Түмүк: Остуол оонньууларын бары көрүнүн ааттаатабына-3 балл, улахан анаарын-2 балл, 1 көрүнүн ааттаатабына-1 балл.

3. Сахалыы остуол оонньууларын көрүннэрин хайдах быһаарабытый?

-анал оонньуур маллаахтар.

-быраабылалаахтар.

Түмүк: Остуол оонньууларын бары көрүнүн ааттаатабына-3 балл, улахан анаарын-2 балл, 1 көрүнүн ааттаатабына-1 балл.

4. Бу ханнык остуол оонньуутай? Хартыынаны, эбэтэр оонньууну бэйэтин көрдөрөр.

Түмүк: Остуол оонньууларын бары көрүнүн ааттаатабына-3 балл, улахан анаарын-2 балл, 1 көрүнүн ааттаатабына-1 балл.

Үрдүк таһым (7-9 балл).-оҗо сахалыы остуол оонньуута диэн өйдөбүлү билэр, оонньуу көрүнүн сыһыата суох быһааран, наардаан ааттыыр.

Орто таһым (4-6 балл).-остуол оонньуута диэн өйдөбүлү билэр, ол эрэн улахан киһи көмөтө суох көрүннэрин ааттаабат.

Намыһах таһым (0-3 балл).-билэр да буоллабына, тылынан кыайан эппэт, ыйытыкка саната суох көрдөрөр эбэтэр сахалыы остуол оонньуутун билбэт.

2. Оҗо сахалыы остуол оонньуутугар оонньуур дьоһурун таһымын быһаарыы.

Хабылык

- Хабылык маһын өрө быраҕан 90-100% илиитин көхсүгэр түһэрэр, тарбахтарынан имигэстик туттар-хаптар, чопчу биир хабылыгы харбаан ылар, илиитэ-тарбаҕа имигэс, чуолкай хамсаныылаах, быраабыланы тутуһан оонньуур-3 балл.
- Ытыһын көхсүгэр 60-80% хабылык маһын түһэрэр, биирдиилээн хабар, оонньуу быраабылатын билэр-2 балл.
- Тулуура суох, кыһаллан оонньообот, улахан киһи ыйытынан тырыынка маһын хомуйар, оонньуу быраабылатын тутуспат, саҕалаабыт оонньуутун тиһэбэр итэрдибэт-0 балл.

Тырыынка

- Оҗо тырыынканы остуолга ыһа түһэрэр, болҕомтолоохтук көрөн, араас ньыманы туттан, сыҕарытан, тырыынка мастарын хамсаппакка хомуйар, бэйэтигэр эрэллээх, чуолкай туттуулаах, кыраҕы харахтаах, сэрэхтээх, тулуурдаах, оонньуу быраабылатын билэр- 3 балл.
- Умсугуйан оонньообот, бэйэтигэр эрэлэ суохтук хамсанар, оонньуу быраабылатын билэр, ыгылыдабына көмө көрдүүр-2 балл.
- Тулуура суох, кыһаллан оонньообот, улахан киһи ыйытынан тырыынка маһын хомуйар, оонньуу быраабылатын тутуспат, саҕалаабыт оонньуурун тиһэбэр тириэрдибэт-0 балл.

Тыксаан

- Оџо тыксаан мастарын остуолга тэниччи ыһа түһэрэр, тыксаан маһын табарыгар араас балаһыанньаттан элбэх ньымалары туттан тыгар, оонньуу быраабылатын билэр, тарбағын күүһүн сатаан туттар, кыраҕы бэргэн-3 балл.
- Оонньуу быраабылатын билэр, тыксаан мастарын чөмөхтүү түһэрэн хаста эмит төхтөрүйэн биир эрэ ньыманы туттан тыксаан мастарын тыгар, тарбағын күүһүн сатаан туттубат-2 балл.
- Улахан киһи ыйыытынан, көмөтүнэн оонньуур, оонньууга интэриэһэ Суох, бэйэтигэр эрэлэ суохтук туттар-0 балл.

күөрчэх.

- Илиитин күүһүн, толкуйдуур дьоҕурун сөпкө туһанан күөрчэҕи уһундук эргитэр, оонньууга көхтөөх, оҕолору түмэн ооньууну тэрийэр, оонньуу быраабылатын билэр-3балл.
- Оонньуу быраабылатын билэр эрэри, оонньууга умсугуйбат, бэйэтин кыабын ситэ туһаммат-2 балл.
- Оонньууну сэнээрбэт, эрэлэ суохтук туттан оонньуур, үөрэнэ сатаабат-0 балл.

Үрдүк таһым (9-12)-оонньууга улахан киһи көмөтө суох быраабыланы тутуһан, толкуйдаан, болҕомтолоохтук оонньуур. Бэйэтин сатабылын, ньыматын толору туһанар.

Орто таһым (4-8)-оонньуур кэмигэр улахан киһиттэн тирэх көрдүүр, оонньуу быраабылатын ситэ тутуспат.

Намыһах таһым(0-3)-улахан киһи көмөтүн кэтэхэр, оонньууну улаханлык сэнээрбэт, тиэтэйиэн, тihэҕэр тиэрдимиэн сөп.

1. Оџо билиитин сахалыы остуол оонньуутугар сыһыанын таһымын быһаарыы.

№	Оџо аата, араспаанньата	Сорудах				Таһыма
		1	2	3	Барыта	
1						
2						
3						

Сахалыы остуол оонньууларын билии уопсай таһыма (бөлөххө).

Оџо ахсаана _____

Таһым	Сорудах			Уопсай ахсаана	%
	1	2	3		
Үрдүк					
Орто					
Намыһах					

2. Сахалыг остуол ооньуутугар ооньуур дьобурун таһымн баһаары.

№	Обо аата, араспаанһата	Хабылык	Тырыынка	Тыксаан	Күөрчэх	барыта	Таһым
1							
2							
3							

Үрдүк таһым (9-12)-ооньууга улахан киһи көмөтө суох быраабыланы тутуһан, толкуйдаан, болжомтолоохтук ооньуур. Бэйэтин сатабылын, ньыматын толору тутанар.

Орто таһым (4-8)-ооньуур кэмигэр улахан киһиттэн тирэх көрдүүр, ооньуу быраабылатын ситэ тутуспат, болжомтото ыһыллаһас, эрэлэ суохтук туттар.

Намыһах таһым(0-3)-улахан киһи көмөтүн кэтээр, ооньууну улаханлык сэнээрбэт, тиэтэйиэн, тинһээр тиэрдимиэн сөп.

Ооньуур дьобур уопсай таһыма (бөлөххө).

№	Таһым	Хабылык	Тырыынка	Тыксаан	Күөрчэх	Уопсай ахсаана	%
1	Үрдүк						
2	Орто						
3	Намыһах						

Обо саадын иитиллээччилэрэ сахалыг остуол ооньуутун сэргиир, билэр таһымнарын уопсай түмүгэ.

Тургутууга кыттыбыт обо ахсаана _____

Бөлөхтөр	Орто	Улахан	Бэлэмнэни	барыта	%	Ооньуур дьобур			барыта	%	Уопсай ахсаана	
						Орто	Улахан	Бэлэмнэни			%	%
Үрдүк												
Орто												
Намыһах												

IV. Баһа. Бырагыраамма ирдиир сатабылларын баһылаабыт обо мөссүөнэ.

- Чөл туруктаах-имигэс туттуулаах-хаптыныылаах, тус бэйэтин кыаһар эрэнэр, дьулуурдаах-дьаныардаах, санаатын өлүн күүһүнэн этин-сиинин салайынар, сыралаһан ситиһэр.
- Билиэн-көрүүн баһалаах-сайдыыга дьулуһар. Кими да үтүктүбэккэ ооньуур, интэриэһиргиир, ооньуу-дьарыгыра сылдьар.

- Тус бэйэ толкуйдаах-өйүгэр ойуулаан онорон көрөр, сөпкө өйдүүр, ыллыктаахтык толкуйдуур, ырыналаан ырытар, туһааннаах кэмнэ сатаантуттар, олофор туһанар.
- Боччумнаах-бэйэтин туттунар, кыралары кытта бодьуустаһар.
- Сизэрдээх майгылаах-чугас дьонун, кырдыаҕастары удьуордарын ытыктыыр, дойдутун харыстыыр, бэриниилээх инникигэ эрэллээх.
- Төрөөбүт ийэ тылынан санарар-дьиэтигэр-уотугар, дьонугар-сэргэтигэр ылыннарарылаах тыллаах-өстөөх.
- Кэрэбэ-үтүөбэ тардыһылаах-удьуор тынынын ингэриммит, үтүөнү үксэтэр, кэрэни кэрэхсиир.
- Салгыы үөрэниигэ дьулуһуулаах-болжомтолоох, сыал-сорук туруорунар, наардыыр, бөлөхтүүр, түмүк оностунар, оҕолору кытта тапсан , өйдөһөн оонньуур.

Туһаныллыбыт литература:

1. Чехурдуна Н.В., Ефимова А.С., Старостина Т.В. Олонхо: эти-сиини эрчийии-Дьокуускай: компания Дани Алмас, 2009.
2. Федоров А.С.Саха төрүт оонньуулар-Дьокуускай: Бичик, 2011.
3. Лепчикова Л.П., Татарина Х.К., Иванова Г.Н.Саха фольклора-Дьокуускай, 1993.
4. Аммосова Т.П.Оскуола иннинээҕи саастаах оҕолорго математика-Дьокуускай , Бичик, 1995.
5. Захарова С.М., Кириллина М.Е. Уһуууга онкуллар (иитээччилэргэ көмө матырыйаал)-Дьокуускай: ОППО МКУ УО ГО Якутск, 2015.
6. Кириллина Е.Н. Түһнүк.-Дьокуускай, 1996.
7. И.Ю.Григорьев, Н.Белолобская,Н.Кожурова Якутские настольные игры-Якутск: ГБУРС(Я) РЦНВС им Манчаары, Ассоциация национальных видов спорта и игр народов РС(Я) Сахаада-спорт, Федерация национальных настольных видов спорта РС(Я), 2012.
8. Харитонов М.Н., Ефимова Д.Г. Тосхол: национальной оҕо тэрилтэтин базовой программата-Дьокуускай: Сахаполиграфиздат, 2004.
9. Ефимова Д.Г., Андросова Ю.В.Оонньуу –оҕону иитии эйгэтигэр: методическай босуобуйа, Федеральной судаарыстыбаннай үөрэх ыстандарт-сахалыы оҕо тэрилтэтигэр –Дьокуускай, 2016.
10. Белолобская Н.Н.,Ершов М.М.Семенова С.Н. Правила по национальным настольным играм Хабылык и Хаамыска-Якутск, 2020.
11. Чөмчүүк саас. Оҕо тэрилтэтин иитээччилэригэр уонна төрөппүккэ аналлаах научнай-методическай сурунаал: муус устар –бэс ыйа №2(25) 2012.
12. Павлов К.В., Никифоров Л.Г.Элгээйи маннайгы кэрдиистээх авторскай сахалыы оскуолата-Дьокуускай: Саха сиринээҕи учууталлар идэлэрин үрдэтэр институт, 1991.
13. Павлов А.Н.-Дабыл. Күһнүк: алын кылаас оҕолоругар: Бичик, 2013.
14. Донской А.А. Хабылык-хаамыска.Өбүгэлэр оонньуулар- Саха Республикатын национальной остуол оонньууларын Федерацията, 2016.
15. Тимофеева А.С., Баишева-Федорова Л.А. Саха ыалын бастың кинигэтэ-Дьокуускай: Бичик, 2017.
- 16.Н.П.Татарина, Н.С.Павлова, В.В.Попова, Е.Н.Стручкова –Өбүгэ оонньуутун түһүлгэтэ-Дьокуускай:Айар, 2021.

Сыһыарыылар:

Дугда

Оонньууга сааһыттан тутулууга суох хас баҕарар оҕо кыттар.

Оонньууга туттуллар тэрил: дугда

Кээмэйэ: түөрт тэн өрүттээх (5 см) маһы ортотунан атын угун курдук уктаах, уга тутум уһуннаах. Түөрт эркинэ түөрт араас бэлиэлээх: биир харах, икки харах, кириэс уонна килиэккэ.

Оонньуу уһуна: үллэстибит ынахтара бүтүөр диэри оонньоноҕор.

Оонньуу быраабылата

Оҕолор ынахтары тэн ахсаанынан үллэстэллэр. Дугданы биир оҕо эргитэр уонна ытан кэбиһэр. Хайа өттүнэн түспүтүн көрөн ылыы, биэри быраабылатын толорор. Биир харахтаах өттө үөһэ түстэбинэ, биир ынаҕы ылар, оттон икки харахха икки ынаҕы. Кириэс түстэбинэ, тугу да ылбат, ол оннугар уопсайга төһө ынах баарый, соочону бэйэтин ынаҕыттан ууар.

Оттон килиэккэлээх өттүнэнэ түстэбинэ, остуолга “уопсайга» баар ынаҕы барытын ааҕан ылар. Итинник үллэстибит ынахтара бүтүөр диэри оонньоуллар. Ким элбэх ынахтаах хотор.

Күөрчэх

Оонньооччулар саастарынан, бөлөхтөрүнэнэ талыы: 4-5, 5-6, 6-7 саастаахтар.

Оонньууга туттуллар тэрил: күөрчэх.

Кээмэйэ: төгүрүгэ-7см, тумса 1см, уга 8см.

Оонньуу уһуна: күөрчэх төгүрүгэ остуолу таарыйыар диэри.

Судьуйа «Бэлэм!» хамаанда биэрдэбинэ, оонньооччулар күөрчэхтэрин угун икки ытыстарыгар кыбытан бэлэмнэнэллэр. Оттон «Чэ!» хамаанда бэрилиннэбинэ, бары ытыаллар уонна остуол үрдүгэр тэннэ ыһыктан кэбиһэллэр. Күөрчэх атаҕар тура түһээт, эргийбитинэн барар. Охтубакка уһуннук эргийбит күөрчэхтээх кыайар.

Хабылык

Оонньооччулар саастарынан, бөлөхтөрүнэнэ талыы: 4-5, 5-6, 6-7 саастаахтар.

Оонньуу уһуна: 2 мүнүүтэ.

Күрэхтэһиигэ туттуллар тэрил: 30 устуука хабылык (20 устуука) оҕо саадын оҕолоругар.

Кээмэйэ: уһуна-16см, кэтитэ-9мм, суона-4мм.

Судьуйа “Бэлэм!” хамаанда биэрдэбинэ, оонньооччу оонньоур балаһыанньаҕа туран бэлэмнэнэр, оттон хабылыгы тыһыгар ууар, илиитин остуолтан 10 см. Үрдүккэ тутар. «Чэ!» хамаанда бэрилиннэбинэ, өрө быраҕаат, илиитин көхсүгэр түһэрэн ылар. Өссө биэрдэ быраҕаат, чопчу биир хабылыгы быраҕан ылыахтаах. Бүтэһик биэс хабылыгы өрө быраҕар уонна илиитин көхсүгэр тоһуйан ылар. Өссө өрө быраҕар уонна барытын хабаан ылар. Чуотунайа суох хабылыгы ылан остуолга туора ууар. Хаалбыт түөрт хабылыгы эмиэ ытыһыгар ууар уонна өрө быраҕаат, барыларын ытыһын көхсүгэр түһэрэр, өссө өрө быраҕар уонна биэри хабаан ылар.

Үс хабылыгы эмиэ ытыһыгар ууар уонна өрө быраҕаат барыларын ытыһын көхсүгэр түһэрэр, өссө өрө быраҕар уонна барытын хабаан ылар. Чуотунайа суох хабылыгы остуолга туора ууар.

Хаалбыт икки хабылыгы эмиэ ытыһыгар ууар уонна өрө быраҕаат, ытыһын көхсүгэр түһэрэр, өссө өрө быраҕар уонна биэри хабаан. Бүтэһик хабылыгы өрө быраҕар уонна илиитин көхсүгэр түһэрэр, өссө өрө быраҕар. Тиһэх хабылыгы оонньооччу өрө быраҕар, ылгын чыһыйатын уонна аата суох тарбаҕын икки ардыгар хабаан.

Тырыынка

Оонньооччулар саастарынан, бөлөхтөрүнэнэ талыы: 4-5, 5-6, 6-7 саастаахтар.

Оонньоу уһуна: 2 мүнүүтэ.

Күрэхтэһиигэ туттуллар тэрил: 30 устуука эбии 1 «хамыйах» тырыынка.

Кээмэй: уһуна -12 см., кэтитэ-3-4 мм, суона-2мм.

Оонньооччу тырыынканы биир илиитинэн остуол үрдүгэр туруору тутар, атын илиитин ытыһын тырыынка үрдүгэр ууран баран эмискэ ыһыктар. Тырыынка остуолга ыһылла түһэр. Туспа сытар тырыынканы саҕалааччы бэйэтэ «Хамыйабынан» сыҕарытан хомуйан ылар. Баттаһа түспүт тырыынканы «Хамыйабынан» атыттары хамсаппакка биирдиилээн өйөөн-убаан соһон ылар. Атын маһы хамсатта да, бу оҕо тохтуур, оонньоуну күөн көрсүһээччи салгыыр. Тырыынка бүтүөр диэри оонньоонор. Кыайыылаабынан саамай элбэҕи хомуйбут оонньооччу буолар.

Тыксаан

Оонньооччулар саастарынан, бөлөхтөрүнэнэ талыы: 4-5, 5-6, 6-7 саастаахтар.

Оонньоуга туттуллар тэрил: 30 устуука тыксаан.

Кээмэй: уһуна 1,5x1,5 см.

5 устуука хаамыска ыйааһына: 10 гр.

Оонньоу уһуна: 2 мүнүүтэ.

Чэ, хамаанда бэрилиннэбинэ, 10-15 см. үрдүктэн остуол үрдүгэр ыһаллар, онуоха мас умса-тиэрэ, үрүт үрдүгэр түһэр, Оонньооччу бастаан икки баттаһа түспүтү (баанньык) ылар, умса сытар тыксааны умса сытарынан, тиэрэ сытары тиэрэнэн «ытыалыыр». Таптабына уонна атыны хамсаппатабына, таппыт тыксаанын ылар, салгыы оонньоур. Сыыста эбэтэр атын тыксааны хамсатта да, эмиэ сана кутан, оонньоон барар. Икки мүнүүтэ бүтүөр диэри итинник оонньоонор. Бүтэнигэр оонньооччу ылбыт мастарын иккилинэн ааҕан остуолга уураар. Ким элбэх тыксааннаах, ол хотор.

Оонньооччулар остуол тула олороллор. 1 оонньооччу тыксааны хомуйан ылан остуолга быраҕар, өскөтүн 2 тыксаан үрүт –үрдүгэр түспүт буоллахтарына, оонньооччу тута хомуйан ылар, онтон ортоку тарбаҕын тойон эрбэххэ сыһыары тутан ытыалыыр. Умса сытар тыксааны умса сытар тыксаана ытар, таптабына биирин ылар, атын тыксааны таарыйан хамсатар түгэнигэр, оонньооччу иккис оонньоочуга биэрэр. Бу курдук тыксаан барыта ытыллан бүтүөр дылы оонньоу салҕанар. Оонньоу бүтүүтэ оонньооччу ылбыт тыксаанын пааранан ааҕар. Кимиэхэ ордук тыксаан тахсыбыт ол кыайыылаах буолар. Тыксаан толкуйу, харах көрөрүн, илии былчынгын сайыннаран, сымса, имигэс ғынар.

Судургу хаамыска

Оҕолор: 6-7 саастаахтар.

Оонньоуга туттуллар тэрил: 5 хаамыска.

Кээмэй: уһуна 1,5x1,5 см.

5 устуука хаамыска ыйааһына: 10 гр.

Оонньоу уһуна: 2 мүнүүтэ.

Бастакы түһүмэх: оонньооччу биэс хаамысканы илиитигэр тутан турар «Чэ!» хамаанда бэрилиннэбинэ, хаамыскалары сэрэнэн остуолга ыһар. Биир хаамысканы ылан өрө бырабар. Ол кэмнэ остуолга сытар хаамыскалартан биирдэстэрин ылар уонна өрө бырахпытын хабар. Ити курдук түөрт хаамысканы барытын биирдиилээн хабыхтаах.

Иккис түһүмэх: Оонньооччу түргэнник хаамыскалары остуолга ыһар, биир хзаамысканы ылар уонна өрө бырабар, ол кэмнэ остуолга сыталларт ан иккени ылар уонна өрө бырахпытын хабар. Хаалбыт икки хаамысканы эмиэ ити курдук ылар.

Үһүс түһүмэх: Оонньооччу түргэнник хаамыскалары остуолга ыһар, биир хаамысканы өрөр бырабар, ол кэмнэ остуолга сыталлартан биيري ылар уонна өрө бырахпытын хабар. Ити кэннэ биيري өрөр бырабар уонна үһү ылан баран өрө бырахпытын хабар (эбэтэр маннай үһү, онтон биир ылыан сөп).

Төрдүс түһүмэх: Оонньооччу хаамысканы ытыһыгар барытын ылар, биيري өрө бырабар, остуолга сытааччылары ылар уонна өрө бырабыллыбыт хабар.

Бэһис түһүмэх: Оонньооччу хаамысканы ытыһыгар ылар өрө бырабар. Биيري ылан өрө быраба-быраба, барыларын биирдиилээн ытыһыгар хомуйар.

Алтыс түһүмэх: Оонньооччу хаамысканы барытын ытыһыгар ылар, өрө бырабар уонна ытыһын көхсүгэр тоһуйан ылар. Өскөтүн ытыһын көхсүгэр 4,3,2 хаамыска түстэбинэ, биир хаалыар диэри атыттары остуолга түспүт хаамыскалар атыларыгар таммалатар. Онто ытыһын көхсүттэн биيري үөһэ бырабаат, остуолга баар хаамыскалары барытын хомуйан ылар уонна өрө бырабыллыбыт хабар.